

27. Федорова К. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / К. Федорова. – К., 2008. – 212 с.

28. Мельник І. Правове регулювання нотаріального провадження щодо опротестування векселя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право та міжнародне приватне право» / І. Мельник. – К., 2008. – 236 с.

29. Нотаріат в Україні : [підручник] / за ред. В. Комарова. – К. : Юрінком- Інтер, 2006. – 320 с.

30. Гулевська Г. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. Гулевська. – Ірпінь, 2004. – 205 с.

31. Данюк Л. Адміністративно-правові відносини у сфері управління нотаріатом : теоретико-правовий аспект / Л. Данюк // Юридична наука. – 2016. – № 1(55). – С. 55–65.

32. Пінчук Н. Теоретичні та правові питання і практика криміналістичного забезпечення діяльності нотаріату : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н. Пінчук ; Академія адвокатури України. – К., 2008. – 240 с.

УДК 351.713(477)

МЕДВЕДЄВ М.Ю.

СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ: ЗМІСТОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПОШУК

У статті автором з'ясовано сутність публічного адміністрування та його співвідношення з іншою близькою категорією – державним управлінням, а також визначено місце першого в податковій системі, зокрема, запропоновано авторське визначення публічного адміністрування в податковій системі, встановлені його характерні ознаки та принципи здійснення.

Ключові слова: публічне адміністрування, податкова система, державне управління, податкове адміністрування, ознаки публічного адміністрування в податковій системі, принципи публічного адміністрування в податковій системі.

В статье автором выяснена сущность публичного администрирования и его отношение с другой близкой категорией – государственным управлением, а также определено место первого в налоговой системе, в частности, предложено авторское определение публичного администрирования в налоговой системе, установлены его характерные признаки и принципы осуществления.

Ключевые слова: публичное администрирование, налоговая система, государственное управление, налоговое администрирование, признаки публичного администрирования в налоговой системе, принципы публичного администрирования в налоговой системе.

In the article the author clarified the essence of public administration and its relationship with another close category – state administration, and also determined the place of the first in the tax system, in particular, the author's definition of public administration in the tax system was proposed, its characteristic signs and principles of implementation were established.

Key words: public administration, tax system, state administration, tax administration, signs of public administration in tax system, principles of public administration in tax system.

© МЕДВЕДЄВ М.Ю. – аспірант (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

Вступ. Потенційна можливість для України стати членом-учасницею міцного економіко-політичного співтовариства, яке об'єднує понад двадцять сучасних прогресивних держав (країн-учасниць Європейського Союзу), визначила перспективні напрями реформування в політичній, правовій і економічній сферах, що реалізуються через ухвалення нових нормативно-правових актів і їх втілення за допомогою впровадження передових засад, форм і методів публічного адміністрування. Модернізація останнього в умовах євроінтеграції означає вироблення принципово нового підходу до управління важливими сферами суспільного життя, заснованого не на задоволенні інтересів держави, а на вирішенні актуальних потреб суспільства з урахуванням загальноновизнаних європейських цінностей.

Остаточне усвідомлення необхідності кардинальних змін у процесі публічного адміністрування, який повинен забезпечити відхід від стандартних схем пострадянського державного управління, запровадження європейських моделей управління, орієнтованих на врахування інтересів не окремих верств населення, а кожного індивіда, управління не народом, а з народом, сьогодні вимагає формування науково-методологічного інструментарію, зокрема й запозичення та використання процесу (технології) під назвою «публічне адміністрування», який необхідно впровадити в пріоритетні сфери суспільного життя з метою їх оновлення та забезпечення функціонування на якісно новому рівні.

Необхідно підкреслити, що поряд з іншими сферами суспільного життя свого негайного оновлення вимагає економічна (зокрема й податкова) сфера, яка довгий час перебуваючи в кризі, потребує потужного поштовху, що запустить процес забезпечення економічної стабільності в державі та дозволить створити необхідні умови для забезпечення європейського рівня життя в країні. Потреба в цьому зумовлена тим, що в економіці держави податкова система забезпечує наповнення державного та місцевих бюджетів, а її відновлення повинне відбуватися одночасно з перебудовою всього економічного сектора держави, зокрема й за рахунок грамотного ведення публічного адміністрування.

Постановка завдання. Мета полягає в з'ясуванні сутності публічного адміністрування в податковій системі через дослідження основоположних категорій зазначеного процесу. Для досягнення поставленої мети необхідно: розглянути сутність публічного адміністрування як загальної правової категорії та визначити його місце в процесі управління, зокрема, з'ясувати співвідношення понять «публічне адміністрування» та «державне управління»; встановити характерні ознаки здійснення публічного адміністрування в податковій системі; на основі встановлених характерних ознак сформулювати визначення публічного адміністрування в податковій системі та визначити фундаментальні засади його реалізації.

Результати дослідження. Публічне адміністрування розглядається переважно трьома науками: юриспруденцією (Т.П. Мінка і Т.Б. Семенчук), теорією державного управління (Н.Л. Гавкалова, К.О. Колесникова, В.В. Круглов, С.І. Чернов, О.А. Шатило) та економічною наукою (В.Б. Дзюндзюк, Н.М. Мельтюхова, О.Б. Коротич). Проте питання публічного адміністрування в податковій системі залишилося поза увагою науковців, на відміну від самої податкової системи, яка розглядалася такими вченими-юристами: М.П. Кучерявенком, І.С. Луценком, В.П. Хомутенком, а також В.Г. Барановою, В.М. Мельником, Є.А. Самойленком, Ю.В. Сибірянським, А.В. Пислицею, О.М. Тимченком, В.К. Хлівним, І.О. Цимбалюком – фахівцями в галузі економіки. Саме здобутки цих вчених дозволили почати наукові пошуки щодо обраної нами теми дослідження.

Незважаючи на те, що опосередковано про публічне адміністрування (а точніше, про органи публічної адміністрації) згадувалося ще в проектах Концепції та законів щодо реформи публічної адміністрації України, запропонованих у 2005–2006 рр. [1, с. 9–11], і в проекті Концепції реформування публічної адміністрації України, запропонованому 2008 р., де публічна адміністрація розглядалася як «<...> органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти, які відповідно до закону чи адміністративного договору мають повноваження забезпечувати виконання законів, діяти в публічних інтересах (виконання публічних функцій)» [2, с. 1], сьогодні жоден із чинних нормативно-правових актів досі не містить дефініції поняття «публічне адміністрування», що створює підґрунтя для активних наукових дебатів щодо визначення його сутності та співвідношення з іншою категорією – «державне управління». Співвідношення понять «державне управління» та «публічне адміністрування», на наш погляд, досить вдало було описано О.О. Колесниковою: «<...> публічне адміністрування є зв'язком між державним управлінням і публічним управлінням і забезпечує організацію та втілення його рішень» [3, с. 145]. Публічне адміністрування як ключовий елемент у забезпеченні гармонізації держав-

ного та публічного управління являє собою вкрай важливу категорію, докорінне осмислення якої забезпечить якісно нове управління, втілення не суто державної, а публічної політики.

Публічна політика, на думку Н.Л. Гавкалової, «є результатом переходу від політики відповідальності лідерів до особистої участі самих громадян і структур громадянського суспільства, де відповідальність бере на себе політично активна частина суспільства, і в силу цього відбувається виділення публічної політики в окрему сферу» [4, с. 223–224]. В.В. Круглов зазначає, що «<...> державне управління реалізує владні повноваження шляхом використання організаційної системи структур, які виконують передбачені законодавством функції, здійснюючи процеси адміністративного, правового, економічного та інших регулюючих впливів на об'єкти (суспільство, відносини, діяльність) шляхом відповідних форм реалізації зазначених впливів» [5, с. 145]. Змістовне наповнення категорій «державне управління» та «публічне адміністрування» схоже між собою, розрізняти їх варто щонайменше за суб'єктами реалізації зазначених видів діяльності: якщо в першому випадку державне управління здійснюється органами державної влади, які представлені трьома гілками – законодавчою, виконавчою та судовою (ч. 1 ст. 6 Конституції України [6]), тобто Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та національною системою судів відповідно, то публічне адміністрування, окрім зазначених суб'єктів, провадиться не лише державними органами, а й фізичними та юридичними особами (наприклад, громадськими організаціями чи об'єднаннями громадян).

Представниками різних наук наводяться відмінні одне від одного дефініції поняття «публічне адміністрування»:

1) у філософії (В.В. Корженко) – це «<...> органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, які відповідно до законодавчих чи договірних повноважень забезпечують виконання законів та діють в публічних інтересах» [7, с. 28];

2) в юриспруденції представниками адміністративно-правової науки (Т.П. Мінка) – це «<...> визначена публічними (суспільними) потребами діяльність органів публічної адміністрації, спрямована на виконання владних повноважень публічного змісту (управління, надання адміністративних послуг, застосування адміністративних стягнень)» [8, с. 13];

3) у теорії державного управління (О.А. Шатило) – це «<...> регламентована законами та іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямована на здійснення законів та інших нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг» [9, с. 8].

4) в економічній науці (Т.Б. Семенчук) – це «<...> метод управління, який, з одного боку, забезпечує надання суспільству послуг щодо законодавства, з іншого боку – реалізацію обраного типу політики, що втілюють державні службовці, яким було делеговано повноваження під час волевиявлення народу на виборах як в межах країни, так і закордоном, у всіх напрямках її прояву» [10, с. 75].

Отже, кожна з наук акцентує увагу на тому аспекті публічного адміністрування, який є предметом її дослідження, одночасно залишаючи його сутність незмінною, яку в загальному вигляді можна представити як діяльність кола суб'єктів (державних і недержавних), що спрямована на ведення визначеної народом держави політики, зокрема й через забезпечення втілення реальної дії нормативно-правових актів у суспільне життя, обов'язково враховуючи пріоритетність інтересів суспільства над інтересами держави.

Зважаючи на те, що коло суб'єктів, які здійснюють публічне адміністрування, є надзвичайно широким, вони присутні як на державному (передусім, це органи державної влади: законодавчий, виконавчі та судові – *М. М.*), так і на місцевому рівнях (наприклад, Департамент економіки та міжнародних відносин у складі державної адміністрації обласного рівня – *М. М.*), а також представлені недержавними організаціями (наприклад, об'єднаннями громадян – *М. М.*), і охоплюють всі сфери публічного життя (економічну, політичну, культурну тощо – *М. М.*).

Заслужовує на увагу дуалістичний підхід до з'ясування змісту публічного адміністрування, який викладено розробниками методичних рекомендацій «Зарубіжний досвід публічного адміністрування»: «<...> у вузькому розумінні публічне адміністрування пов'язане з виконавчою гілкою влади і розглядається як: професійна діяльність державних службовців, яка включає всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду; вивчення, розробка та впровадження напрямів урядової політики; міждисциплінарна академічна сфера, що базується на теорії та концепціях економіки, політичних наук, соціології, адміністративного права, менеджменту. У широкому сенсі під публічним адмініструванням розуміють всю систему адміністративних інститутів

з ієрархією влади, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень спускається зверху донизу» [11, с. 4].

Вважаємо, що в межах нашого дослідження щодо з'ясування сутності публічного адміністрування в податковій системі зазначену категорію необхідно розглядати у вузькому значенні, оскільки досліджується окремий напрям діяльності держави, а саме її внутрішня функція – оподаткування і фінансового контролю, яка забезпечує державну політику в територіальних межах країни та полягає в «<...> організації і забезпеченні системи оподаткування і контролю за легальністю прибутків громадян та їх об'єднань, а також за витратою податків» [12, с. 48]. Невід'ємною частиною цього процесу є адміністрування податків – «<...> управлінська діяльність органів державної виконавчої влади, яка пов'язана з організацією процесу оподаткування, засновується на державних законодавчих і нормативних актах та використовує соціально зумовлені і сприйняті правила» [13, с. 176]. Є.А. Самойленко вважає, що держава здійснює економічну функцію «<...> через сукупність правових засобів та інструментів, за допомогою яких впливає на фінансові, податкові, бюджетні, валютні, цивільні, банківські правовідносини, тобто на динамічну складову ринкової економіки» [14, с. 353–354], що дозволяє віднести адміністрування податків до економічної функції держави. Варто зазначити, що це тільки підкреслює важливість здійснення публічного адміністрування бюджетних відносин у межах податкової системи.

В економічній і юридичній науках податкова система переважно розглядається як загальнодержавні та місцеві податки і збори, порядок справляння яких установлений національним законодавством [15, с. 47; 16, с. 151; 17, с. 99]. У межах дослідження також хотілося б звернути увагу на позицію таких науковців, як М.П. Кучерявенко, А.В. Пислиця, Ю.В. Сибірянська, О.М. Тимченко, В.К. Хлівний, які говорять про існування двох підходів до розуміння податкової системи:

1) «<...> з одного боку, податкова система являє собою сукупність податків, зборів, платежів і виступає як механізм визначених, законодавчо закріплених важелів по акумуляції доходів держави. У цьому випадку вона може збігатися із системою податків, зборів, платежів. Тут робиться акцент на матеріальній стороні податкової системи, що забезпечує механізм дії податків. З другого боку, податкова система містить досить широкий спектр процесуальних відносин по встановленню, зміні, скасуванню податків, зборів, платежів, забезпеченню їх сплати, організації контролю і відповідальності за порушення податкового законодавства. Це ніби тіньова, але не менш важлива частина податкової системи» [18, с. 25];

2) «<...> з'ясовуючи сутність податкової системи, слід звернути увагу, що це складна багаторівнева структура. Існують такі рівні: абстрактно-теоретичний і рівень безпосереднього сприйняття форм оподаткування. У абстрактно-теоретичному аспекті податкова система – це сукупність взаємовідносин між платниками та державою, що виникають у процесі розподілу ВВП з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою покладених на неї функцій. На рівні безпосереднього сприйняття форм оподаткування податкова система сприймається, передусім, як сукупність взаємопов'язаних, взаємоузгоджених податків та інших обов'язкових платежів» [19, с. 21].

Рис. 1. Місце публічного адміністрування в податковій системі

Отже, публічне адміністрування має місце в разі абстрактно-теоретичного погляду на податкову систему (вузький підхід): воно здійснюється в межах взаємовідносин, які забезпечують надходження коштів до державного та місцевих бюджетів і їх подальший розподіл, а конкретніше – у межах податкового адміністрування. Місце публічного адміністрування в податковій системі наведено на рис. 1.

Узагальнюючи вищенаведене можна виокремити такі ознаки публічного адміністрування в податковій системі:

- а) направлено на реалізацію визначеної державної політики у сфері оподаткування;
- б) являє собою взаємовідносини управлінсько-правового характеру, оскільки є певним процесом управління, що здійснюється на підставі законодавства, зокрема й Податкового кодексу України;
- в) здійснюється як органами державної влади та місцевого самоврядування через уповноважених посадових осіб, так і недержавними суб'єктами;
- г) це діяльність, сутність якої полягає в здійсненні дій, необхідних для виконання законів з метою акумулювання коштів зведеного бюджету;
- г) результатом такого процесу є ухвалення, зміна та скасування підзаконних нормативно-правових актів, прийняття управлінських рішень і надання адміністративних послуг;
- д) сфера реалізації обмежується адмініструванням податків і вирішенням окремих організаційно-функціональних питань у податковій системі, що пов'язані з формуванням державного та місцевих бюджетів і подальшим розподілом акумульованих коштів.

Майже будь-яка діяльність у площині правового розуміння відбувається на основі власних засад і керівних ідей, які називаються принципами. Публічне адміністрування, зокрема й у податковій системі, не є винятком: його ефективність залежить від максимального наближення до реалій публічного адміністрування, врахування його основних положень і засад, а також від їх легалізації або закріплення принаймні на теоретико-методологічному рівні, що забезпечить їх єдність і усталеність.

Враховуючи те, що публічне адміністрування загалом і публічне адміністрування в межах функціонування податкової системи здійснюється на основі різних принципів, вважаємо, що воно має бути налагоджено з урахуванням синтезу принципів публічного адміністрування, адміністрування податків і принципів побудови та функціонування податкової системи.

Так, публічне адміністрування здійснюється на основні таких груп принципів:

- 1) загально-методичних (пріоритет державної політики; об'єктивність; економія міри невизначеної ситуації; найменша дія; раціональне використання часу одного з основних об'єктивних чинників суспільного життя; обмеження самоорганізації громадянського суспільства; зворотний зв'язок);
- 2) спрямованих на регулювання адміністрування як соціально-політичного процесу: вивчення досвіду державного будівництва провідних країн світу; демократія; плюралізм; законність і легітимність структур, правил, форм і методів діяльності публічних організацій; демократизм; системний підхід; централізм на демократичній основі; єдність галузевого і територіального управління; ухвалення державних рішень;
- 3) спрямованих на регулювання адміністрування як соціально-економічного процесу: свобода ринку як незалежна цінність; одночасність виробничої конкуренції і соціального забезпечення; запровадження та реалізація державних програм; соціальне партнерство; організація конкуренції без соціальної напруженості;
- 4) які регулюють адміністрування як соціально-культурний процес: поєднання принципу свободи підприємництва із принципом соціальної допомоги бідним прошаркам населення; соціальна справедливість; висока технологічність виробництва та кінцевої продукції; свобода і незалежність творчої сфери від держави і державних органів; гарантування екологічної безпеки; захист споживачів на законодавчому і регуляторному рівнях [20, с. 10–15; 9, с. 6].

У науковій літературі принципи адміністрування податків поділяють на науково-методологічні (системності, комплексності та цілеспрямованості), правові (законності та єдності) та організаційні (вибірковості податкового контролю; застосування системи управління ризиками; бюджетної ефективності; превенції (попередження) податкових правопорушень під час здійснення господарських операцій). Окремо виділяють принципи митно-податкового адміністрування, серед яких: виключна компетенція органів Державної фіскальної служби адмініструвати податки; єдиний порядок адміністрування податків та зборів; додержання під час справляння податків та зборів прав та законних інтересів підконтрольних суб'єктів; гласність і прозорість процесу митно-податкового адміністрування [21, с. 18–24].

Принципи податкової системи визначені ст. 4 Податкового кодексу України, відповідно до якої податкове законодавство, а отже, і податкова система, оскільки вона безпосередньо створена на підставі законодавства, ґрунтується на таких принципах: загальність оподаткування (п. 4.1); рівність усіх платників перед законом (п. 4.2); невідворотність настання визначеної законом відповідальності в разі порушення податкового законодавства (п. 4.3); презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав і обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу (п. 4.4); фіскальна достатність (п. 4.5); соціальна справедливість (п. 4.6); економічність оподаткування (п. 4.7); нейтральність оподаткування (п. 4.8); стабільність (п. 4.9); рівномірність і зручність сплати (п. 4.10); єдиний підхід до встановлення податків та зборів (п. 4.11) [22].

Проаналізувавши й узагальнивши вищенаведені принципи, вважаємо можливим запропонувати власний підхід до класифікації принципів публічного адміністрування в податковій системі:

1) *принцип законності*, який полягає в тому, що публічне адміністрування податкової системи повинно здійснюватися на основі чинного законодавства, зокрема й Податкового кодексу України, а всі способи, методи і форми його проведення повинні бути легалізованими;

2) *принцип збалансованості*, додержання якого забезпечить проведення публічного адміністрування на основі пріоритету державної політики у сфері оподаткування, яка повинна враховувати інтереси суспільства та впровадження суспільно-орієнтованих державних програм;

3) *принцип комплексності*, який необхідно розглядати як обрання єдиного напрямку проведення публічного адміністрування в межах кожної окремої системи, у даному випадку - публічне адміністрування в податковій системі визначено як реалізація державної податкової політики органами державної влади, місцевого самоврядування (їх посадовими особами) та недержавними суб'єктами переважно шляхом здійснення діяльності, пов'язаної з реалізацією законів, ухваленням, зміною та скасуванням підзаконних нормативно-правових актів, ухваленням управлінських рішень і наданням адміністративних послуг у процесі адміністрування податків і вирішення окремих організаційно-функціональних питань у податковій системі, що пов'язані з формуванням державного та місцевих бюджетів і подальшим розподілом акумульованих коштів;

– у результаті синтезу принципів публічного адміністрування, адміністрування податків і принципів побудови та функціонування податкової системи наведено перелік та розкрито зміст принципів публічного адміністрування в податковій системі (законності, збалансованості, комплексності, цілепокладання, стабільності, професіоналізму).

З'ясування сутності, визначення дефініції та характерних ознак публічного адміністрування в податковій системі закладає фундамент для проведення подальших досліджень цього напрямку, створює умови для дослідження форм і методів проведення публічного адміністрування з додержанням переліку власних принципів, зокрема й сформульованих вище.

Список використаних джерел:

1. Реформа публічної адміністрації в Україні : проекти концепції та законів / упоряд. : І.Б. Коліушко, В.П. Тимошук. – К. , 2005. – 192 с.
2. Проект Центру політико-правових реформ. Концепція реформування публічного адміністрування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/stat/Concept_public_administration.pdf.
3. Колесникова К.О. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі суспільної трансформації / К.О. Колесникова // Публічне управління : теорія та практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 41–45.
4. Гавкалова Н.Л. Інтеграційна функція публічного управління / Н.Л. Гавкалова // Реформування публічного управління : теорія, практика, міжнародний досвід : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 жовтня 2014 р. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2014. – 456 с.
5. Круглов В.В. Публічне адміністрування в процесі державно-приватного партнерства / В.В. Круглов // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – № 1. – С. 145–153.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

7. Публічне адміністрування в Україні : [навч. посібник] / В.Б. Дзюндзюк, О.Б. Коротич, Н.М. Мельтюхова та ін. ; за заг. ред. В.В. Корженка, Н.М. Мельтюхової. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. – 256 с.
8. Мінка Т.П. Адміністративно-правові режими та їх забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т.П. Мінка ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро, 2011. – 36 с.
9. Шатило О.А. Опорний конспект лекцій із дисципліни «Публічне адміністрування» / О.А. Шатило. – Ж. : ЖДТУ, 2014. – 51 с.
10. Семенчук Т.Б. Сутність дефініції «публічне адміністрування» / Т.Б. Семенчук // IX mezinárodní vědecko-praktická konference : Zpravy vedecké ideje – 2013. Ekonomické vedy. Administrativa, Praha, 27 října – 5 listopadu 2013 r. – Praha : Publishing House “Education and Science“ s. r. o, 2013. – С. 74–75.
11. Зарубіжний досвід публічного адміністрування : [метод. рек.] / Н.М. Мельтюхова, В.В. Корженко, Ю.В. Дідок та ін. ; за заг. ред. Н.М. Мельтюхової. – К. : НАДУ, 2010. – 28 с.
12. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
13. Мельник В.М. Домінанти податків і оподаткування та забезпечення повноти їх дії : дис. ... д. економ. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.М. Мельник ; Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України. – К., 2007. – 444 с.
14. Самойленко Є.А. Економічна функція держави в умовах подолання фінансово-економічних криз : теоретично-правовий аспект / Є.А. Самойленко // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали міжнар. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті видатних вчених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова, 21–22 листопада 2008 р. / за ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2008. – С. 352–356.
15. Баранова В.Г. Податкова система : [навч. посібник] / В.Г. Баранова, О.Ю. Дубовик, В.П. Хомутенко та ін. ; за ред. В.Г. Баранової. – О. : ВМВ, 2014. – 344 с.
16. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов : [учебное пособие] / В.М. Пушкарева. – М. : Инфра-М, 1996. – 191 с.
17. Цимбалюк І.О. Необхідність та напрями удосконалення податкової системи України / І.О. Цимбалюк ; за ред. М.І. Карліна // Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення : [монографія]. – Л. : Вежа-Друк, 2014. – С. 99–115.
18. Податкове право України : [навч. посібник] / за ред. М.П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2010. – 256 с.
19. Хлівний В.К. Податкова система : [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / В.К. Хлівний, О.М. Тимченко, Ю.В. Сибірянська, А.В. Пислиця та ін. ; кер. авт. кол. В.К. Хлівний. – К. : КНЕУ, 2014. – 372 с.
20. Чернов С.І. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» / С.І. Чернов, С.О. Гайдученко. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 97 с.
21. Хомутенко В.П. Адміністрування податків, зборів, платежів : [навч. посібник] / В.П. Хомутенко, І.С. Луценко, А.В. Хомутенко ; за заг. ред. В.П. Хомутенко – О. : Атлант, 2015. – 314 с.
22. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.